

Garkavets'in Türkoloji ile ilgili çalışmaları sadece bununla kalmamıştır. Gregoryan Kıpçaklar, Ortodoks Türkler, Karay ve Kırımçaklar, Tatarlar ve Kıpçak Türkçesi metinlerinden oluşan pek çok çalışması da vardır. Çalışmalarını www.qypchaq.freenet.kz adlı web sayfasında da yayınlamaktadır. Yapmış olduğu çalışmalarla Türkoloji sahası ve Türklük bilimine çok büyük katkılar sağlamıştır.

Kitap, üç harita ve iki istatistikle desteklenen, Urumları ve onların bölgeye gelişlerini, gelişlerinden sonraki tarihlerini ve yerleşim merkezlerini tanıtan, dilleri hakkında genel bilgi veren 42 sayfalık bir girişten sonra, 4 sayfa bibliyografya, 2 sayfa kısaltmalar, 568 sayfa metin, 10 sayfa içindekiler kısmından oluşmaktadır. Kitabın içinde az miktarda el yazma bölümlerden alıntı alıntı, diğer kalanın tamamı sahada ağızdan derlemeler yapılarak toplanmıştır. Ağızdan derlemeler kısmında genellikle folklor ürünleri toplanmıştır ki bunlar halk hikayeleri, masallar, fıkralar, atasözleri, bilmece, deyimler, türküler, efsaneler, destanlar, maniler, halk inançları, adetler, gelenek ve göreneklerdir. Bu yönü ile de çok zengin materyaller içermektedir. Bu malzemeler bırakın dikkatlice okunmayı, rast gele okunduğu takdirde bile Anadolu halk kültürü ile nasıl benzeştiği ortaya çıkacaktır.

Ağızdan derlemelerde kaynak kişi künyesinde pek fazla bilgi olmasa, pek iltifat etmese de hangi malzemenin hangi köyden ve kimden alındığını vermiştir.

Garkavets'in bu kitaba aldığı malzemeler halen makara kasetlerde kayıtlı olup, artık unutulmuş, sürekli yok oluşa doğru giden veya hızla yunanlılaştırılmaya terk edilen bu insanların atalarından kalan hatıralar olarak saklanmaktadır. Yazık ki bu kasetler de artık gözden geçirilip, CD kayıtlarına alınmaz ise çok yakın zamanda bunlar da pek çoğu dünyasını değiştiren insanlarla aynı kaderi paylaşacaktır.

Erdoğan Altınkaynak

Necati Demir, *ORDU İLİ VE YÖRESİ AĞIZLARI (İNCELEME-METİNLER-SÖZLÜK)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

Ağız araştırmaları, Türk milletinin binlerce yıllık hafızasını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda tarihe de ışık tutmaktadır. Araştırmalar sonucunda elde edilen veriler ile Anadolu coğrafyasındaki Türk boylarının iskânını ortaya koyabilmek de mümkündür. Böylece Anadolu'yu Türkleştirerek hâkim duruma gelen çeşitli Türk boyları ve oymakları tespit edilebilir.

Türkiye Türkçesi ağızları konusundaki çalışmalar 19. yüzyılın ortalarında başlamasına rağmen henüz arzu edilen seviyeye gelebildiğini söylemek zordur. Türkiye'nin pek çok ili hakkında henüz bir akademik araştırma yapılamadığı gibi ağız atlasları da oluşturulabilmiş değildir. Bazı illerimiz için yapılan ağız araştırmaları ise doyurucu değildir¹.

Türkiye için geçerli olan bu durum, doğal olarak Karadeniz Bölgesi için de karşımızda durmaktadır. Doç. Dr. Necati Demir'in hazırlamış olduğu *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*, Karadeniz Bölgesi'ndeki bir boşluğu doldurmak açısından oldukça önemlidir.

Doç. Dr. Necati Demir'in Türk Dil Kurumu yayınları arasında yer alan *Ordu İli ve Yöresi Ağızları* kitabı, *Ön Söz* (s.11-26) ve *Giriş* (s.29-52) kısımlarından sonra birinci bölümde *İncelemeler* (s.55-163), ikinci bölümde *Metinler* (s.167-330), üçüncü bölümde ise *Sözlük* (s.333-359) kısımlarını içermektedir.

Yazar; *Ön Söz*de izlediği yöntem hakkında kısa bir bilgilendirmeden sonra metinlerde kullanılan çevriyazı işaretleri, bibliyografya ve kısaltmalara yer vermiştir.

Giriş kısmında ise Ordu ilinin tarihi, etnik yapısı, fizikî coğrafyası ve diyalektolojik durumu ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

Ordu ili tarihi, merhum Osman Turan'ın Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi için yaptığı gibi² Dânişmend-name'deki ipuçlarından yola çıkılarak Dânişmendliler döneminden itibaren ele alınmış, Melik Dânişmend Gazi'nin bu yöredeki fetih hareketlerine yer verilmiştir. Dânişmend-name'ye göre Ordu ve yöresi Canik'in sınırları içerisinde kalmaktadır.

Dânişmendliler yıkıldıktan sonra onların yerlerini Selçuklular almış. Ancak bu dönemde Ordu ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmadığı için kesin bir bilgilendirme yapılamamıştır.

1335 yılından sonraki beylik dönemi ile Ordu ili ve yöresinde Hacıemiroğulları Beyliği hüküm sürmeye başlamış. Hacı Emir oğlu Süleyman Bey zamanında Ordu ili ve yöresi bir daha değişmemek üzere Türk vatanı hâline getirilmiş. Beylik dönemindeki kaynak yetersizliğinden Ordu'nun durumu ile ilgili ayrıntılı bir bilgilendirmeye gidilememiştir. Ancak yöredeki yer isimleri ve tahrir defterlerinden Beyliğin izleri sürülmeye çalışılmıştır.

¹ Geniş bilgi için bk. Leylâ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK yay., Ankara, 1996, s. IV.

² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay., İstanbul 1993, s. 112-147.

Yazar, Hacıemiroğulları Beyliği'nin bölgede üstlendiği önemli rolü ve yapmış olduğu faaliyetleri, daha sonraki yıllarda, müstakil bir çalışma ile okuyucuların hizmetine sunduğunu belirtmekte fayda vardır³.

1427 yılına gelindiğinde Ordu, Osmanlı Devleti'nin bir kazası olmuş. Ordu ili ve yöresinin 1427 yılından 23 Mart 1921'e kadar olan dönemdeki idarî teşkilâtlanması hakkında genel bilgiler sunulmuş. Cumhuriyet döneminde ise kesin sınırlarına ulaşan Ordu ilinin il, ilçe, belde ve köy nüfus sayıları verilmiştir.

Ordu ili ve yöresinin etnik yapısı ile ilgili olarak, tahrir defterlerine göre 24 Oğuz boyuna bağlı oymakların durumu anlatılmıştır. Buradaki Türk varlığının Malazgirt Savaşı'ndan önceye dayandığını iddia eden yazar bu iddiasına dayanak olarak bazı belge ve bilgileri sunmuştur. Ancak yine de bilimin gerektirdiği çerçevede tedbirle yaklaşmış, konuyla ilgili sonucu daha sonraki yıllara bırakmıştır.

Ordu İlinin Fizikî Coğrafyası başlığı altında bölgenin yeryüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü, gölleri ve akarsuları ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

Bölgenin diyalektolojik durumu derleme, gözlem ve incelemelerden elde edilen sonuçlar doğrultusunda belirlenmiş. Yazar, Ordu ili ve yöresine mahsus ağız özelliklerine göre Ordu ilinin sınırını belirledikten sonra bölgenin genel diyalektolojik kimliğini şu şekilde ifade etmiştir: "*Ordu ili ve yöresi umumî olarak, diğer bazı Türkiye Türkçesi ağızlarına göre yazı dili ve aydın konuşmasına daha yakındır diyebiliriz. Bununla birlikte bölgenin etnik yapısına şekil veren unsurlar, coğrafi şartlar, sosyal kültüre yön veren tarih akışı, ekonomi ve eğitimin hazırladığı sonuçlar bazı farklılıkların kaynağı olmuştur (s. 46). ... Çeşitli sebeplerin ortaya çıktığı bu farklılıkların değerlendirilmesi sonucunda bölgenin üç ağız yöresinden oluştuğu tespit edilmiştir (s. 47).*"

Yazar, ağız yörelerinin sınırlarını belirlerken şimdiki zaman çekimini, nazal *n* sesini, emir ve istek çekimlerini ve hâl zarfları olan *öyle*, *böyle*, *şöyle*'nin söylenişini esas almıştır. Bu duruma göre Ordu il merkezi, Gülyalı, Kabadüz ve Ulubey ilçeleri I. ağız yöresi; Fatsa, Ünye, İkizce, Çaybaşı ve çevreleri II. ağız yöresi; Mesudiye, Aybastı, Gökçöy, Gürgentepe, Kabataş, Korgan, Kumru, Akkuş ilçeleri ise III. ağız yöresi olarak belirlenmiştir.

Belirlenen ağız yöreleri ve örnek metinler verilen yerleşim yerleri ile metin numaraları iki ayrı harita ile okuyucuya sunulmuştur.

³ Necati Demir, "Hacıemiroğulları Beyliği", *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 824-829.

Ordu ili ve yöresi hakkındaki genel bilgilendirmeden sonra birinci bölümde *İncelemeler* kısmına yer verilmiştir. Bu kısmın alt başlıklarını *Ses Bilgisi* ve *Şekil Bilgisi* bölümleri içermektedir. Bu bölümler derlenip yazıya geçirilen metinlere ve yazıya geçirilmemiş derlemelere dayalı olarak hazırlanmıştır. Ünlü ve ünsüzlerle ilgili bilgiler; kelimelerin, köklerin ve eklerin yapısı ve görevleri ile ilgili bilgiler bol örnek verilerek açıklanmıştır.

Leylâ Karahan'ın Selçuklu Türkçesi, Beylikler Dönemi Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi yazı dilinin en önemli özelliklerinden biri olarak saydığı ünlü yuvarlaklaşması⁴, Ordu ili ve yöresinden derlenen metinlerde de görülebilmektedir. Dolayısıyla Selçuklu Türkçesi, Beylikler Dönemi Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi yazı dilinin kaynağına Sivas, Tokat ve Amasya ağızlarının yanı sıra Ordu ili ağızlarını da katmak yararlı olacaktır. Ordu ilini ağızlarının ünlü yuvarlaklaşması açısından sayılan illerle aynı özellikleri göstermesi son derece normaldir. Çünkü ismi sayılan dört il, birbirine komşudur.

Sonuç kısmıyla dil incelemesi bölümünde yapılan çalışmalarda varılan nokta özetlenmiş, ardından ikinci bölüme geçilmiştir.

İkinci bölüm *Metinler* kısmı ise 96 yerleşim merkezinden derlenerek yazıya geçirilmiş 137 metinden oluşmaktadır. Metinlerin başında anlatan kişi ile ilgili kimlik bilgileri ve derlenen metnin konusunu içeren künye bulunmaktadır. Metinler belirli bir konu ile sınırlı tutulmayıp bölge insanının yaşayış, inanç ve halk kültürünü yansıtan geniş bir yelpaze ile sunulmuştur. Derlenen metinlerde çoğunlukla unutulmaya yüz tutmuş gelenek, görenek, meslekler ve halk takvimi ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Metinlerde yer alan konuların bazıları ana başlıkları ile şu şekildedir:

Seyirlik Oyunlar: Kocaman Oyunu, Yumurta Oyunu, Deve Oyunu, Kale Oyunu, Sınır Oyunu, Yüzük Oyunu, Kovan Oyunu.

Halk Takvimi: Abrul Beşi, Mayıs Yedisi, Mart Dokuzu, Yıl Sırtı, Hidirellez.

Unutulmaya Yüz Tutmuş Meslekler: Sandıkçılık, Semercilik, Marangozluk, Nalbantlık, Saraççılık, Dokumacılık, Beşikçilik.

Masallar: Gençlikte mi, kocalıkta mı?, Tembel Mehmet, Sultan Süleyman ile Pehlül Divane, Keloğlan, Padişahın Kızı ve Zülfikâr, İdere

⁴ Leylâ Karahan, "Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili-Ağız İlişkisi", 4. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı, (Düzenleyen: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu), İzmir-Çeşme, 25-29 Eylül 2000.

Mudara Dubara, Padişahın Üç Kızı, Padişah ile Karınca Beyi, Padişahın Üç Oğlu, Üç Kız kardeş, Çoban ile Padişah, Kurt ile Kuzu.

Efsaneler: Kırgızlar, Geyik Koşan Dede, Çoban, Lokman Hekim, Döngel, Eski Cuma Camii, Çoban, Taş Kesilen Kadın, Hızır, Kızkayası, Çoban Bağirtan Çeşmesi, Harami Köyü, Taş Kesilen Gelin, Kız Vurulan Taş, Süt Akan Pınar, Kırkızlar, Vade Yeli, Taş Kesilen Alaf Yığını, Eski Camii, Elik Keçisi, Karaağaç Evliyası, Lâpa Evliyası, Gökyüzünden Yufka Yağması, Süt, Esenbey Gölü, Yeni Cuma Camii.

Yemekler: Pancar Çorbası, Baldıran Kavurması, Isırgan Yemeği, Sarcarca Yemeği, Ekmek Çorbası, Buğday Çöreği, Mısır Çorbası, Fasulye Turşusu, Melucan Kavurması, Kaldirik Turşusu, Tavuk Yemeği, Keşkek, Hoşkiran, Fasulye Yemeği.

Evliyalar ve Türbelere Bağlı Uygulamalar: Talişmalan (Danışman alanı), Cıvli, Arap Dede, Mindaval, Yunus Emre Türbesi, Şeyh Yunus (Yunus Emre), Kabadirek.

Ayrıca *Doğum Âdetleri, Cenaze Âdetleri, Düğün Âdetleri, Halk Hekimliği, Nazar ile İlgili İnanışlar, Kış Hazırlıkları* gibi konular da derleme metinlerinde bulunmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde *Sözlük* bulunmaktadır. Sözlük, mahallî kelimeler ve mahallî söyleyişleri içermektedir. Derleme Sözlüğünde yer almayan pek çok (95) kelime tespit edilmiştir. Bu durum eserin Sözlük bölümünü önemli kılmaktadır.

Bildiğimiz kadarıyla Doç. Dr. Necati Demir'in *Ordu İli ve Yöresi Ağızları* kitabı, uzun vadede hazırlamayı düşündüğü *Karadeniz Bölgesi Dil, Tarih ve Kültür Araştırmaları Plânı*'nin ilk halkasını oluşturmaktadır. Bu halkayı *Tokat İli ve Yöresi Ağızları* (bir cilt), daha sonra da *Trabzon İli ve Yöresi Ağızları* (üç cilt) kitapları takip etmiştir. Tokat ve Trabzon ile ilgili dört cilt ağız çalışması bitirilmiş olup yayımlanmayı beklemektedir.

Doç. Dr. Necati Demir'in Giresun, Samsun, Sinop ve Amasya ağzlarının hazırlanması için derleme çalışmalarının büyük bir bölümünü tamamladığını da bilmekteyiz⁵. Demir, kitaplarının yanı sıra Karadeniz Bölgesi ile ilgili pek çok makalesini bilim dünyasının ve okuyucuların hizmetine sunmuştur.

⁵ Turgut Acar, *Artvin ve Yöresi Ağızları*, Atatürk Üniversitesi, (Basılmamış doktora tezi), Erzurum 1972; Turgut Günay, *Rize İli Ağızları*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1978 adlı çalışmalar da dikkate alındığında Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi ağız araştırmaları önemli bir aşamaya ulaşmış durumdadır.

Doç. Dr. Necati Demir'in hazırladığı *Ordu İli ve Yöresi Ağzları*, dil araştırmacılarının yanı sıra, içerdiği metinler ile, halk kültürü ve tarih araştırmacılarına da kaynak olabilecek niteliktedir. Hocamızdan nice çalışmalar bekliyoruz.

Üiker ŞEN

Atilla Jorma, HAZAR BERİSİ-KARADENİZ KÜLTÜR ÇEVRESİNDE TÜRK DİLİ, SOTA Vakfı Yayınları, Haarlem, 1999.

Finlandiyalı Türkolog Atilla Jorma'nın kaleminden çıkan söz konusu eser, Türk dili tarihi hakkında bilgi edinmek isteyenlere hizmet eden kaynak bir kitap niteliğinde. 141 sayfadan oluşan eser, esas olarak 12 bölümden meydana gelmekte: "Türk Dilini Konuşanların Kısa Tarihi", "Yeryüzündeki Diller İçinde Türkçenin Konumu", "Türk Dili Tarihinde Gelişme Dönemleri", "Yazıya Geçirme", "Yazılı Anıtlar", "Dilin Değişkenliği", "Çağdaş Türkiye Türkçesi", "Azerbaycan Türkçesi", "Bölge Ağzları", "Diliçi Gelişmeler", "Sözvarlığı", "Dil Edinimi ve Eğitim Öğretim".

Eser, Kemal Karpat tarafından yazılmış bir "Sunuş" la başlamaktadır. Daha sonra gelen "Giriş" bölümünde, Türk dili meselelerinin daha iyi anlaşılması için genel olarak Türk tarihinden ve dipnotta Osmanlı öncesi için başlıca kaynaklardan bahsedilmektedir. Hemen sonra dilcilikle ilgili kaynaklar sıralanmakta; Türkçenin sözlükleri, anlam bilimi, ses bilimi, toplum bilimi, lehçe bilgisi konularındaki bazı önemli çalışmalar, ayrıntılı künyeleriyle birlikte dipnotlarda verilmektedir. Yazım kılavuzlarındaki ikiliklerle terim problemlerinden de kısaca söz edildikten sonra kitabın asıl bölümüne geçilmektedir.

Türk Dilini Konuşanların Kısa Tarihi başlıklı birinci bölümde, başlangıçtan itibaren Türklerin tarihi anlatılmış; dağılmış oldukları coğrafi alan haritalar üzerinde gösterilmiş; tespit edilen birtakım görüşler, okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Örneğin, Balkanlardan söz edilirken buraların çok eski bir Türk yurdu olduğunun, Türkçenin çok uzun yıllardan beri buralarda konuşulduğunun, diğer Balkan halkları kadar Türklerin de o yörelerin yerlisi olduğunun altı çizilmiştir. Oysa Avrupalıların duruma böyle bakmadıkları, Makedonya bölgesinde sayıca fazla olmalarına rağmen Avrupalıların, Müslümanları "sonradan gelme" olarak nitelendirdikleri ve görmezden geldikleri ifade edilmiştir.

Yeryüzündeki Diller İçinde Türkçenin Konumu başlıklı ikinci bölüm dil, diyalekt, idyolekt, ağız ve lehçe terimlerinin tarifiyle başlamış ve buradan yola çıkılarak yeryüzündeki dillerin birbirleriyle olan yakınlık